

Amerika'nın önde gelen antropologlarından Horace Miner'ın 1950'li yıllarda yayınladığı “Nacirema Kültüründe Vücut Ayinleri” makalesi, o yıllarda bilim dünyasında büyük ses getirmiş ve önemli tartışmalara neden olmuştur. Kültürel farklılıkların anlamlandırılması sorunsalı çevresinde gelişen bu tartışmalar, Nacirema kültürü araştırmaları geleneğinin günışığına çıkarılmasının yanısıra antropoloji disiplininin yazım tarzını, kuramsal çerçevesini ve temel sorgulama tekniklerini gözden geçirmesini sağlamıştır. Halen farklı zeminlerde süregelen bu tartışmalar günümüzde reflexivity (özdüşünümsellik) kavramını doğurmuş ve disipline kendini sürekli olarak denetleyebileceği bir araç kazandırmıştır. Bu metin, antropoloji disiplini daha yakından tanımak isteyen ve eleştirel bir yaklaşım geliştirmek isteyen okurların yanısıra Türkiye’de toplum ve kültür alanında çalışma yürütmek isteyen herkes için esinlendirici olacaktır. Bizim için bu makalenin en büyük önemi, antropoloji disiplininin toplum ve kültürü anlamakta ne kadar farklı ve yaratıcı bakış açıları sunabildiği ve derinlikli analizlere imkan sağladığını göstermesidir. Bu tarz metinler bizlerin denizdeki balık olmaktan kurtulup, denizi balıklar başta olmak üzere içerdiği tüm unsurlarıyla anlayabilmemizi sağlamaktadır.

Nacirema Kültüründe Vücut Ayinleri

Antropolog, insanların benzer durumlarda sergiledikleri davranışların muazzam çeşitliliğine öylesine aşına hale gelmiştir ki; en egzotik gelenekler bile onu şaşırtmakta aciz kalır. Öyle ki, belli bir davranışın bütün mantıklı olasılıkları dünya üzerinde bilinen herhangi bir yerde henüz mevcut olmasa da; antropolog bu olasılığın henüz betimlenmemiş bir kabileden mevcut olabileceğinden şüphelenir. Bu konu Murdock tarafından klan yapılanmalarına gönderme yaparak belirtilmiştir. Bu bilgiler ışığında, Nacirema halkının büyüsel inanış ve pratikleri öylesine alışılmadık örnekler sunar ki, kişide bu ayinleri insan davranışının gidebildiği en uç nokta olarak tasvir etme isteği uyandırır.

Profesör Linton, Nacimera halkının ayinlerine ilk defa bundan yirmi yıl önce dikkat çekse de; bu halkın kültürü hala büyük ölçüde bilinmemektedir. Nacimera, Kanadalı Creeler, Yaquiler, Meksika'nın Tarahumareleri ve ayrıca Antiller'in Carib ve Arawak topluluklarının arasında kalan topraklarda yaşayan bir Kuzey Amerika halkıdır. Her ne kadar kökenleri ile ilgili fazla bir şey bilinmiyorsa da; gelenekler onların doğudan geldiğine işaret etmektedir. Nacimera mitolojisine göre uluslarının kökleri kültürel bir kahraman olan Notgnihsaw'a dayanır. Bu kahraman sahip olduğu iki büyük kudret; “Pa-To-Mac nehrinin öte tarafına bir parça wampum fırlatabilmek” ve “içinde Hakikat'in ruhunun yaşadığına inandıkları vişne ağacını devirebilmek” üzerinden de tanınmaktadır.

Nacirema kültürü zengin, doğal bir habitatta evrilmiş son derece gelişkin bir pazar ekonomisi ile karakterize edilir. İnsanların zamanının çoğunluğu ekonomik uğraşlara

adandımsken, bu çabaların getirisi ve günün büyük bir kısmı ayinsel edimler için kullanılır. Bu ayinlerin odak noktası, görünüşü ve sağlığı ile topluluğun inanç sisteminde baskın ilgi alanı olan insan bedenidir. Böylesine bir ilgi alanı kesinlikle alışılmadığ değilken; bunun ayinsel tezahürleri ve altında yatan felsefe emsalsizdir.

Sistemin tamamını belirleyen kökten inanışa göre insan bedeni çirkindir ve doğası gereği zayıflığa ve hastalığa meyyaldir. Böyle bir bedene hapsedilmiş olan insanın tek umudu ayin ve törenler aracılığıyla bu özellikleri bertaraf etmektir. Her hane halkı bu amaca adandıms bir veya birden çok mabede sahiptir. Daha muktedir bireylerin evlerinde daha fazla sayıda mabet bulunmakta ve bir evin refahı ve bolluğu sahip olduğu ayin noktalarına gönderme yapılarak anlatılmaktadır. Evlerin çoğu akasya çubuğu ve sıvayla inşa edilirken; daha varlıklı evlerin mabet odaları taş duvarlarla örülür. Nispeten daha az varlıklı aileler, mabet odalarının duvarlarını çömlekten plakalarla kaplayarak zenginleri taklit etme yoluna gider.

Her ailenin en az bir tane böyle mabedi varken, bununla ilişkilendirilen ayinler aile merasimleri şeklinde değil, kişiye özel ve gizli olarak icra edilmektedir. Ayinlere ilişkin bilgiler çocuklarla ancak bu gizemlere vakıf olabilecek yaşa geldiklerinde paylaşılmaya başlanır. Ancak yerlilerle yeterince dostane bir ilişki geliştirebildiğim için bu mabetleri inceleme ve ayinleri onlara anlattırabilme şansını elde ettim.

Mabetlerin odak noktası duvarın içine yerleştirilmiş bir çeşit kutu veya sandıktır. Bu sandığın içerisinde yerlilerin onlarsız yaşamaya devam edemeyeceklerine inandıkları birçok tılsım ve büyülü iksir bulunmaktadır. Bu hazırlıklar bir grup uzman tarafından güvence altına alınmıştır. Bu uzmanların en saygın olanları, yardımlarının karşılığı olarak kıymetli hediyelerle ödeme yapılması gereken şifacılardır. Ancak, şifacılar müşterileri için gerekli iyileştirici iksirleri temin etmezler; sadece hangi içeriğin gerekli olduğuna karar verip bu reçeteyi kadim ve gizli bir dilde yazarlar. Bu reçete yalnızca şifacılar ve başka hediyelere karşılık gerekli tılsımları hazırlayan aktarlar tarafından anlaşılabilmektedir.

Tılsım kullanıldıktan sonra ortadan kaldırılmaz, hane mabedindeki tılsım kutusuna yerleştirilir. Bu büyülü materyaller sadece belirli bir illet için kullanılabildiğinden ve toplum pek çok gerçek ve hayali hastalıktan muzdarip olduğundan, tılsım kutusu genellikle dolup taşar. Sihir keselerinin sayısı o denli çoktur ki insanlar genellikle bunların yapım amaçlarını unuturlar ve yeniden kullanmaktan korkarlar. Her ne kadar, yerliler bu konuda son derece ketum olsa da, kullanılmış sihirli materyallerin -önünde ayinlerin icra edildiği- tılsım kutularında saklanması altında yatan nedenin tılsımların varlığının ibadet eden kişiye koruduğuna dair inanç olduğunu varsayabiliriz.

Her tılsım kutusunun altında bir vaftiz kurnası bulunur. Aile yeleri sırayla mabet odasına girer, kafalarını tılsım kutusunun önünde eğip farklı türde kutsal suları kurnanın içerisinde karıştırır. Sonrasında ise, kısa bir abdest alma yöntemi uygularlar. Kutsal sulara erişim, topluluğun Su Tapınağı tarafından denetlenir. Bu

tapınakta rahipler detaylı kutsama törenleriyle sıvıyı ayinsel olarak saf hale getirirler.

Büyü uygulayıcıları hiyerarşisinde saygınlık olarak şifacıların altında yer alan ve en iyi şekilde “kutsal ağızlı adamlar” şeklinde tercüme edebileceğimiz bir grup uzman bulunur. Nacimera halkının vücudun ağız kısmına yönelik neredeyse patolojik seviyelere varan bir korku ve hayranlığı bulunur. Eğer ağızla ilgili ayinlerini gerçekleştirmezlerse dişlerinin düşeceğine, diş etlerinin kanayacağına, çenelerinin büzüleceğine, arkadaşlarının onları terk edeceğine ve sevgililerinin onları reddedeceğine inanırlar. Ayrıca oral ve ahlaki özellikler arasında kuvvetli ilişkilerin var olduğu kanısındadırlar. Örneğin, çocuklar için ar damarlarını kuvvetlendirdiğine inanılan özel bir çeşit ağız abdesti ayini mevcuttur.

Herkes tarafından icra edilen günlük beden ayinlerinden biri bu ağız törenidir. Bu insanlar, ağız bakımı konusunda son derece titiz olmalarına rağmen bu tören ilk bakışta yabancıların midelerini bulandıran bir pratik içerir. Bana iletilenlere göre, bu tören, ağzın içine bir tutam hayvan kılıyla birlikte sihirli tozların sokulması ve kalıplaşmış, birbirini tekrar eden hareketler ile bu tutamın hareket ettirmesine dayanmaktadır.

Bahsedilen ferdî ağız törenine ek olarak, insanlar yılda bir veya iki kez kutsal ağızlı adamları aramaya çıkarlar. Bu uzmanların, burgular, tığlar, sondalar ve çivili sopalardan müteşekkil etkileyici bir alet edevat takımları vardır. Bu aletlerin kullanımı vasıtasıyla ağız cinlerinin çıkarılması hastalar özelinde neredeyse inanılmaz bir ayinsel işkence anlamına gelmektedir. Kutsal ağızlı adam hastanın ağzını açar, yukarıda bahsi geçen aletleri kullanarak çürümenin dişlerde oluşturabileceği bütün delikleri genişletir. Bu deliklerin içerisine sihirli materyaller koyar. Eğer dişlerde doğal olarak ortaya çıkan bir delik yoksa bir veya birkaç dişin doğaüstü malzemenin girebileceği şekilde ölçüleri alınır. Hastanın gözünde bu işlemlerin amacı çürümenin önüne geçmek ve arkadaş kazanmaktır. Bu törenin son derece kutsal ve geleneksel özelliği, yerlilerin dişleri çürümeye devam etmesine rağmen her yıl kutsal ağızlı adamı ziyaret etmeye devam ediyor oluşunda kendisini ortaya koyar.

Nacimera toplumuyla ilgili daha kapsamlı araştırmaların gerçekleştirilmesiyle bu insanların kişilik yapılarını anlamaya yönelik dikkatli sorgulamalar da yapılacağını umut etmekteyiz. [Nacirema toplumunu gözlemleyen bir uzmanın] belli oranda bir sadizmin varlığını idrak edebilmesi için; burgusunu açık bir sinire batırırken kutsal ağızlı adamın gözlerinde oluşan parlıyı görmesi yeterli olacaktır. Eğer bu gerçekleştirilirse son derece enteresan bir örüntüyle karşılaşılır; öyle ki nüfusun çoğunluğu mazoşist eğilimler sergilemektedir. Profesör Linton sadece erkeklerin uyguladığı, günlük vücut ayinlerinin bir kısmını tartışırken, işte bunlara atıfta bulunmaktadır. Ayinin bu kısmı suratın yüzeyinin keskin bir aletle kazınmasına ve yaralamaya dayanır. Kadınların özel ayinleri kameri takvimin her bir ayında dört defa tekrarlanır; ancak burada tekerrür sayısında eksik olan, barbarlık derecesiyle

telafi edilmektedir. Bu merasimin bir parçası olarak kadınlar yaklaşık bir saat boyunca kafalarını minik fırınlarda pişirirler. Burada teorik olarak ilginç olan nokta baskın olarak mazoşist olduğu gözlemlenen bir topluluğun sadist uzmanlar yetiştirmiş olmasıdır.

Şifacıların her büyüklükteki cemaat için heybetli bir tapınak veya latipso'su bulunmaktadır. Hastaları iyileştirmek için gerekli olan ve nispeten daha karmaşık törenler bu tapınaklarda gerçekleştirilir. Bu törenler, sadece kerametın değil sürekli olarak bir grup iffetli genç kızın da varlığını gerektirir. Bakireler, özel kostüm ve başlıklarıyla tapınağın odalarına ağırbaşlı bir tavırla girip çıkarlar.

Latipso törenleri öylesine acımasızdır ki ciddi hastaların ancak küçük bir yüzdesi tapınaktan iyileşerek ayrılır. Telkin süreçleri henüz tamamlanmamış küçük çocuklar tapınağa götürülme çabalarına mukavemet göstermeye meyillidirler; zira tapınağı "ölüme gidilen yer" olarak görürler. Buna rağmen birçok tapınak koruyucuları, emanetçiye hatırı sayılır bir hediye sunamayan hastaları tapınağa kabul etmezler. Kişi, törenlerden sağ çıktığında bile tapınağın koruyucuları bir diğer hediye sunmadığı takdirde, dine yeni girmiş bu kimsenin tapınağı tek etmesine müsaade etmezler.

Tapınağa giriş yapan talep sahibi öncelikle baştan aşağı soyulur. Gündelik hayatta Nacirema halkı vücutlarını ve doğal işlevlerini açıkça sergilemekten kaçınırlar. Vücut ayınlarının önemli kısımlarını oluşturan yıkanma ve boşaltım edimleri ancak hane mabedinin mahremiyeti içerisinde gerçekleştirilebilir. Latipso'ya girişte yaşanan psikolojik şok, vücut mahremiyetinin aniden kaybedilmesinden kaynaklanmaktadır. O ana dek karısının gözleri önünde boşaltım yapmamış bir erkek kendini aniden bakire bir genç kız eşliğinde kutsal kaba bu doğal fonksiyonu gerçekleştirir halde bulur. Bu çeşit doğal işlemler, dışkının hastalığın seyri ve doğasını belirlemek için kâhin tarafından kullanılıyor olması yüzünden gerekli kılınmıştır. Öte yandan dişi hastaların çıplak vücutları, şifacıların tetkik, elle yoklama ve dürtmelerine maruz kalır.

Şifa dileyenlerin çok azı tapınağın sert yataklarında uzanmaktan başka bir şey yapabilecek durumdadır. Kutsal ağızlı adamın işlemleri gibi bazı törenler rahatsızlık ve işkence demektir. Ayinsel bir dakiklikle bakireler, şafak vakti ilgilenmekle yükümlü oldukları zavallıları uyandırır, abdestlerini almak için onları acı dolu yataklarında eğitimlerini aldıkları gibi son derece formel bir şekilde çevirirler. Diğer zamanlar hastaların ağızlarına sihirli çubuklar sokar ya da şifa verici özellikleri olan maddeler yedirirler. Zaman zaman şifacılar hastalarına gelir ve etlerine sihirli işlemlerden geçmiş iğneler saplarlar. Bu tapınak ayınlarının iyileştirmek bir yana, dine yeni girmiş bu zavallıları öldürebilecek olması bu insanların şifacılara olan inançlarını zedelemesiz.

Geriye "dinleyici" olarak tanımlanan bir diğer uzman türü kalır. Bu cadı-doktorları kendilerine büyü yapılmış kişilerin kafalarında ikamet eden cinleri çıkarma gücüne

haizdirler. Nacirema halkı, ebeveynlerin kendi çocuklarına büyü yaptıklarına inanır. Özellikle annelerin çocuklarına gizli vücut ayinlerini öğretirken onları lanetledikleri düşünülmektedir. Cadı-doktorun bu vakalar için kullandığı panzehirin ayinsellikten uzak oluşu son derece alışılmadıktır. Hasta “dinleyiciye” yalnızca hatırlayabildiği en erken güçlüklerden başlayarak bütün sorunlarını ve korkularını anlatır. Naciremalıların bu cin çıkarma ayinlerinde sergiledikleri bellek gücü gerçekten kayda değerdir. Hastalar arasında süttten kesildikleri bebek zamanlarında yaşadıkları kötü deneyimlerle ilgili ağlayıp sızlanmak hiç de az rastlanır bir durum değildir. Hatta bazı bireyler yaşadıkları sorunların doğumlarının yarattığı travmatik etkilerin sonucu olduğunu iddia etmektedirler.

Velhasıl, temelleri yerli estetiğinde olan, doğal vücut ve fonksiyonlarına yönelik yaygın tiksintiye dayanan bazı pratiklerden bahsetmek şarttır. Amaçları şişman insanları zayıflatmak olan ayinsel oruçlar ve zayıfları şişmanlatmak olan törensel ziyafetler mevcuttur. Bunun yanı sıra küçük olmaları halinde kadınların göğüslerini büyütme için gerçekleştirilen çeşitli ayinler ve eğer büyüklerse küçültme amacıyla gerçekleştirilen başka ayinler de vardır. İdeal kabul edilen ölçülerin adem oğlunun ulaşamayacağı noktada olduğu gerçeği, göğüs formuyla ilgili genel hoşnutsuzluk ile sembolize edilmektedir. Neredeyse hiper-meme gelişiminden muzdarip bazı kadınlar öylesine idolleştirilirler ki, sadece bir yerleşkeden bir diğerine gezerek ufak bir ücret karşılığında yerlilerin memelerine bakmalarına izin vererek geçinebilmektedirler.

Boşaltım fonksiyonlarının ayinsel ve rutin hale getirildiğine, ayrıca gizliliğe mahkum edildiğine daha önce değinilmişti. Doğal üreme fonksiyonları da benzer şekilde çarpıtılmaktadır. Cinsel münasebet konusu bir tabudur ve bir eylem olarak münasebetin gerçekleşmesi önceden planlanmaktadır. Sihirli materyallerin kullanımı ya da cinsel ilişkinin ayın belirli dönemleriyle sınırlandırılması yoluyla gebelikten kaçınılmaya çalışılmaktadır. Esasen gebe kalma oldukça düzensizdir. Hamileyken kadınlar bu durumu saklayacak elbiseler tercih ederler. Doğum, arkadaş veya akrabaların yardımları olmaksızın gizlilik içinde gerçekleştirilir; kadınların büyük çoğunluğu bebeklerinin bakımını üstlenmez.

Naciremaların ayinsel yaşamı hakkında gerçekleştirdiğimiz inceleme, bu halkın büyü tarafından belirlenmişliğini göstermektedir. Kendi üzerlerinde yarattıkları türlü sıkıntılara rağmen nasıl olup da bu kadar uzun süredir varlıklarını devam ettirdiklerini anlamak güçtür. Ancak böylesine egzotik adetler bile Malinowski'nin aşağıdaki metini yazarken ortaya koyduğu içgörü sayesinde gerçek anlamlarına kavuşurlar:

“Uzaktan ve yukarıdan, uygarlığımızın sağladığı güvenli ve yüksek konumdan bakıldığında büyüün acımasızlığını ve yersizliğini görmek kolaydır. Fakat onun gücü ve rehberliği olmadan ilk insanlar ne bugün sahip olduğu ve pratik güçlüklerin üstesinden gelebilmek için gerekli olan ustalığa erişebilir, ne de insanoğlu uygarlığın yüksek aşamalarına doğru ilerleyebilirdi.”